

БІЛА І. М. Виявлення здібності до конструкторської творчості на етапі дитинства / І. М. Біла // Інноваційні технології та підходи до діагностики обдарованості : світовий досвід : матеріали міжнародного конгресу (м. Київ, 19-20 червня 2013 р.) – Київ.: Інститут обдарованої дитини, 2013. – С.62-69.

ВИЯВЛЕННЯ ЗДІБНОСТІ ДО КОНСТРУКТОРСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ НА ЕТАПІ ДИТИНСТВА

Біла І.М.

*Інститут психології ім. Г. С.Костюка
НАПН України, м. Київ
contact@bilairina.com*

У статті розкриваються можливості діагностики рівня творчого конструювання у дошкільному віці. Описуються умови та критерії оцінки розвитку конструкторської творчості дошкільників, що складають передумови для оптимізації та розвитку творчого конструювання у подальшому.

Ключові слова: дитина, дошкільний вік, рівень творчого конструювання.

Конструювання – багатогранна та багатопланова творча діяльність, вивчення якої представляє великий теоретичний та практичний інтерес. Усе створене людським розумом так чи інакше пов'язане з діяльністю проектування, конструювання, що має на меті початок змін в навколишньому світі. Конструювання охоплює всі сфери існування, представники більшості професій, наряду з конструкторами, винахідниками, у повсякденній роботі здебільшого проектують, конструюють, будують, у самому широкому сенсі.

Діяльність конструювання, конструкторська діяльність, згідно з теорією ампліфікації (збагачення) розвитку дитини (О. В. Запорожець), як специфічний вид дитячої діяльності, відіграє важливу роль у формуванні творчості. Поряд із маніпулятивною

діяльністю конструювання розвивається у дошкільному віці одним із перших. Дошкільник, що є суб'єктом діяльності та конструктором по своїй суті, конструює все, починаючи зі слів, закінчуючи складними конструкціями, використовуючи у ролі конструктора як предметні, так і образні матеріали. Саме у конструкторській діяльності дошкільник не тільки пізнає навколишнє, а й створює, конструює свій образ світу, стає творцем. Дитяче конструювання, в силу його творчоперетворюючої природи та відповідності інтересам і потребам дошкільника, при відповідній організації носить суто творчий характер (Л. С. Виготський, В. В. Давидов, О. М. Давидчук, О. М. Дьяченко, Е. В. Ільєнков та ін.).

Вчені (В. О. Моляко, О. І. Кульчицька, Н. І. Литвинова та ін.) пропонують ряд методичних прийомів, що сприяють виявленню та формуванню у дітей дошкільного віку здібності до конструкторської, технічної творчості [5, с. 48]. На їхню думку, саме творчі завдання, що являють собою форму творчої діяльності, є дійовим методом вивчення та розвитку творчої діяльності дітей.

Взявши за основу те, що основними ланками творчого процесу розв'язування задач є етап зародження задуму та етап практичної його реалізації (С. М. Василейський, О. М. Давидчук, Т. Рібо, П. М. Якобсон та ін.), варто аналізувати усі переважаючі стратегіальні тенденції мислення на всіх етапах творчого процесу. Те, що процес розв'язання творчого завдання розглядається як частковий випадок творчої діяльності, робить можливим її вивчення, а також педагогічне керівництво творчою діяльністю дошкільників, її розвиток.

Врахування принципів та положень сучасної психологопедагогічної науки забезпечує високий рівень мотивації та активізує процес творчого конструювання дошкільників, зокрема: принцип

гуманізму та педагогічного оптимізму, що проголошує вимогу до дій педагога: «Не зашкодь!». Потрібно прагнути до створення доброзичливої, спокійної атмосфери довіри та оптимізму, недопустимим є створення тривожної та напруженої ситуації перевірки, суперництва. Слід враховувати й принцип об'єктивності, науковості та доступності, тобто розкриття психічних особливостей розвитку дошкільника в його власних закономірностях, за законами дитячого розвитку та змісту дитячої психіки на цьому віковому етапі. Фахівцями різних профілів (педагогами, психологами, дефектологами) важливо брати до уваги всі дані, отримані про дитину, зводити їх до єдиного інформаційного комплексу та будувати на цій основі систему розвивальної роботи (Б. Г. Ананьєв, С. Д. Максименко, В. С. Мерлін). Принцип комплексності, системності та систематичності передбачає, що вивчення дитини, її розвиток проводитиметься послідовно, адже фрагментарність, односторонність, переоцінка значення однієї із сторін за рахунок нехтування іншими гальмують процес розвитку дошкільника. Положення про динамічне вивчення дитини враховує не тільки наявні особливості розвитку, але й потенційні можливості, які визначають «зону найближчого розвитку» (Л. С. Виготський). Принцип розвитку психіки, свідомості в процесі діяльності полягає в тому, що всі психічні особливості дитини знаходяться в стані розвитку і основною умовою їх становлення є та чи інша діяльність. Важливим при цьому стає пошук шляхів інтеграції різних видів дитячої діяльності, не тільки ігрової, але й трудової, навчальної, образотворчої, комунікативної.

Вивчення свідомості можливе через вивчення діяльності дитини, включення її у творчий процес, де різні мисленнєві дії під час конструкторської діяльності дітей та й сама продуктивна діяльність

(малювання, конструювання) виступають ознакою та необхідною умовою діяльнісного підходу в розвитку творчості дошкільника.

Привертає увагу те, що Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» виокремлює у дошкільному дитинстві стадію молодшого (3–5 років) та старшого дошкільного віку (5–6 років). Це уможлиблює об'єднання в одній групі дітей різного віку в межах однієї або двох стадій, що сприяє поширенню практики відкритості вихователя до пошуків раціональних способів організації життєдіяльності, розвитку дошкільників з урахуванням їх індивідуальних потреб і можливостей [4, с. 34].

Положення про соціально значуще середовище є теж не менш важливим. Прояви творчих здібностей та обдарованості є не тільки продуктом природного генофонду людини, а й результатом суспільно значущих впливів, які моделюють дорослі та інші діти. Тому вивчення особливостей розвитку здібностей на етапі дошкільного дитинства неможливе без вивчення соціальної ситуації розвитку дитини (І. Д. Бех, В. С. Мерлін, В. М. М'ясищев). Активне втручання в об'єкт дослідження (процес розвитку творчої діяльності дошкільника) досягається опосередкованим впливом на соціальне середовище, що оточує дитину і забезпечується шляхом оптимізації умов, підвищення психолого-педагогічної компетентності дорослих, які спілкуються з дитиною і забезпечують її розвиток.

Зауважимо, що конструкторська діяльність дошкільників у навчально-виховному процесі проходить: 1) під час занять із конструювання (образотворчої діяльності); 2) у сюжетно-рольових іграх; 3) у ході вирішення проблемних завдань, що виникають у різних видах діяльності протягом дня. Вивчаючи творче конструювання дошкільників, потрібно виходити з того, що експериментальна творча

конструкторська діяльність повинна відповідати характеру конструювання дітей у дошкільному навчальному закладі. На нашу думку, найбільш творчою ця діяльність є у другому і третьому випадках, хоча у спеціально організованих заняттях з конструювання теж присутні моменти творчості (конструювання за умовами, за задумом). Тому експериментальна діяльність дітей полягає в розв'язуванні різноманітних творчих задач й загалом збігається зі змістом програм розвитку конструювання дошкільників у дошкільних закладах.

В основі експериментального дослідження творчої конструкторської діяльності дошкільників, розв'язування ними творчих задач – ідея про те, що процес конструювання залежить від двох факторів: 1) змісту завдання; 2) особливостей мисленнєвого процесу суб'єкта, що виконує завдання на конструювання. Під час творчого конструювання важливо аналізувати сам процес творчої конструкторської діяльності та індивідуальні прояви мислення, його особливості. Для цього нами складена процесуально-динамічна характеристика творчого конструювання (розуміння, формування задуму, апробації гіпотез), що передбачає виділення та дослідження основних етапів і мікроетапів цієї діяльності. Разом із тим важливим є завдання: проаналізувати індивідуально-регулятивний аспект творчої діяльності – мисленнєві тенденції дітей, що переважають під час конструювання. Отримані дані дозволяють скласти певне цілісне уявлення про творчу конструкторську діяльність дошкільників.

Щоб отримати максимально об'єктивні факти дослідження, в загальну методику варто включити: 1) спостереження за різними фазами, етапами процесу творчої діяльності (вивчення умови, формування задуму, реалізації задуму); 2) розв'язання одними й тими ж

дітьми різноманітних творчих задач на конструювання; 3) повторне розв'язання схожих задач через певні проміжки часу. На нашу думку, виконання експериментальних завдань не вимагає попереднього спеціального навчання. Дошкільники практично володіють необхідними елементарними знаннями, вміннями та навичками конструкторської діяльності. Зокрема діти здебільшого вже знайомі з пропонованим матеріалом, його конструкторськими властивостями, якостями, а також достатньо володіють елементарними навичками роботи з ним.

Враховуючи те, що всі розумові дії при розв'язуванні задач мають свої особливості та підпорядковані певній мисленнєвій тенденції, що, незалежно від процесу (розуміння, прогнозування, апробації) чи етапу (вивчення умови, формування гіпотези, перевірки гіпотези), охоплює всю структуру процесу розв'язання, на всіх етапах конструкторської діяльності важливо визначати характер та особливості мисленнєвої діяльності дошкільників у конструюванні, а також домінуючі мисленнєві дії, що характеризують творчі тенденції дошкільників. Також варто докладно вивчити інші важливі особливості процесу розв'язування конструкторських задач, що впливають на його творчий характер. Зокрема на етапі розуміння слід аналізувати особливості його перебігу та визначати значення всіх його компонентів; фіксувати реакцію дітей на умову задачі, дії при її вивченні; вивчати відмінності у розумінні різних видів конструкторських задач на рівні всіх його складових та з'ясовувати ступінь розвитку розуміння дошкільниками задач на конструювання, що дозволяє прогнозувати перспективу розвитку творчого процесу розв'язання задачі в цілому. На етапі створення конструкторського задуму аналізують процес формування гіпотези розв'язання творчої задачі, визначають якісні та кількісні

характеристики цього процесу для різних конструкторських задач, а також принцип відбору орієнтирів для висунення ідей та проектів розв'язання. На етапі апробації задуму розкривають загальну характеристику апробаційного процесу, аналізують його когнітивні засади, регулятивні функції мисленнєвих стратегій та суб'єктивних чинників конструкторської діяльності; з'ясовують залежність змісту етапу перевірки гіпотези та механізмів апробації від змісту задачі та суб'єкта розв'язання; аналізують помилки розв'язання конструкторських задач тощо.

В цілому ж докладний аналіз усіх ланок творчого процесу має на меті визначення індивідуальних особливостей творчого конструювання на етапі дитинства та процесуально-динамічної структури творчого конструювання у дошкільників з метою її оптимізації.

Завдання (5 серій конструкторських завдань: завдання на творче сприймання, графічні вправи, завдання на конструювання з плоских форм, конструювання об'ємних форм та евристичні задачі) пропонуються експериментатором і виконуються кожною дитиною у його присутності. Дитині надається можливість працювати самостійно, прямі вказівки на спосіб розв'язання відсутні, не нав'язуються, але схвалюється доведення розв'язання до кінця. Виконання завдань у деяких випадках обмежується часом. Основу експерименту складають методи спостереження, бесіди та вивчення результатів діяльності.

Ми враховуємо, що індикатором ефективності умов та форм конструювання є мотиваційний показник творчої діяльності. Ставлення дітей до творчого завдання, їх зацікавленість, захопленість, здатність «увійти» в уявні обставини, в умовні ситуації, щирість переживань, установки, що суттєво впливають на рівень розвитку творчих тенденцій дітей у конструкторській діяльності, є важливим

показником рівня їх мисленнєвої діяльності, творчої конструкторської діяльності дошкільників. Про позитивне ставлення до завдання, розвиток навичок конструкторської діяльності свідчить і естетичність дитячих конструкцій.

При розробці критеріїв оцінки успішності виконання завдань дітьми ми виходили з аналізу і узагальнень критеріїв, сформованих різними авторами (Дж. П. Гілфорд, О. М. Дьяченко, О. М. Матюшкін, О. І. Савенков та ін.), що мали підґрунтям дослідження творчості дошкільників та результатів власного дослідження.

Основними критеріями виступають: 1) продуктивність (легкість) – фактор, що характеризує швидкість мисленнєвих дій і визначається загальним числом відповідей, ідей (задумів) виготовлення конструкцій. Цей показник визначається шляхом підрахунку їх загальної кількості, що й характеризує оцінку творчих тенденцій конструювання; 2) оригінальність – характеризує своєрідність мисленнєвих дій, незвичність підходу до проблеми і визначається числом задумів, конструкцій, що рідко пропонуються, незвичним використанням елементів, оригінальністю структури образу. Оригінальність конструкцій, визначається через зворотно-пропорційний показник частоти повторюваності образів. Вимірюється оригінальність кількістю неординарних і неповторюваних варіантів образів, ідей. Образи, що зустрічаються менше ніж у 5% випадках, вважаються оригінальними. Не зараховуються образи, які не відповідають завданню, якщо малюнок не пов'язаний із умовою; 3) варіативність – частота використання стратегічних тенденцій мислення (вміння шукати аналоги, комбінувати, реконструювати образи), що відображає творчий пошук. Аналіз творчих тенденцій конструкторської діяльності дошкільників включає також оцінку

здатності дітей до цілеспрямованого пошуку аналогів, комбінування, реконструювання; 4) гнучкість – відображає здатність пропонувати різноманітні ідеї, переходити від одного аспекту проблеми до інших, використовуючи різноманітні стратегії розв’язання. Цей показник визначається кількістю різних категорій задумів (світ природи, тваринний світ, людина, техніка тощо). Для визначення категорій можуть використовуватися як самі образи, так і їх назви. Якщо частота застосування категорій по виборці складає один раз, то рівень прояву гнучкості – високий, якщо два – чотири рази, то – середній, а якщо п’ять і більше разів, то – низький.

Взявши за основу результати досліджень науковців, що вивчали етапність у розвитку творчої діяльності (Д. Б. Богоявленська, В. М. Дружинін, В. О. Моляко, Н. В. Хазратова та ін.), а також враховуючи існуючі методи навчання конструюванню (інформаційно-рецептивний, репродуктивний, дослідницький, евристичний), ми розробили орієнтовну ієрархічну послідовність у розвитку конструкторської діяльності дошкільників, що дозволила оцінити рівні розвитку мисленнєвої діяльності дітей, їх творчої конструкторської діяльності: від простого, репродуктивного, продуктивного до творчого рівня.

Перший рівень – простий. Дошкільники, що відносяться до цього рівня, проявляють частіше пасивність та недбалість у виконанні завдання. Їх розуміння завдання неправильне або взагалі відсутнє. Пошукові дії характеризуються спонтанністю та хаотичністю. Серед мисленнєвих дій переважає прийом ви-падкових дій та підстановок. Готові конструкції здебільшого схематичні, без деталей.

Другий рівень – репродуктивний. Ця група дошкільників демонструє часткове, поверхове розуміння творчого завдання. Діти не

володіють достатньою саморегуляцією розуміння та навичками планування практичної діяльності. Під час виконання творчих завдань переважають дії наслідування, аналогізування. У їх творчих доробках здебільшого близькі та стереотипні аналогії. Це свідчить про початок зародження у дошкільників творчих тенденції конструювання.

Третій рівень – продуктивний. Відзначається перевагою у задумах дошкільників мисленневих тенденцій аналогізування. При цьому поширеними є віддалені аналоги (вони виникають при порівнянні різних предметів). Об'єкти зображуються з невеликою кількістю різноманітних деталей, здебільшого за принципом структурного комбінування. Твори цих дітей переважно є оригінальними, повторюються у вибірці лише декілька разів і визначають в цілому посередній рівень розвитку творчої конструкторської діяльності дітей.

Четвертий – творчий. Діти здатні зосереджуватись на завданні, адекватно розуміти його зміст, їм характерний високий рівень розуміння. Вони самостійно, з легкістю продукують образи, здебільшого складні, створені за принципом структурного, функціонального, структурно-функціонального комбінування. Інколи пропоновані конструкції використовуються в принципово новій функції, фантастичній, або ж містять нереальні елементи. Виготовлені предмети характеризуються естетичністю та включеністю у певний сюжет. Більшість конструкцій дошкільників, особливо оригінальні, не трапляються у вибірці та є суб'єктивно оригінальними для самої дитини. На цьому етапі схильність до дій аналогізування, комбінування, реконструювання набуває ґрунтовності та передбачає у перспективі формування стійких стратегічних тенденцій мисленневої діяльності, навичок творчого конструювання.

Використання експериментальної методики та врахування всіх методологічних підходів, психолого-педагогічних принципів організації психодіагностики забезпечать об'єктивність експериментальних результатів та створення сприятливих умов для подальшого розвитку творчого конструювання дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла І.М. Психологія творчого конструювання в дошкільному віці : монографія / Біла Ірина Миколаївна. – К. : Веселка, 2011. – с. 431.– Бібліогр. 494.
2. Брушлинский А. В. Мышление и прогнозирование : (Логико-психологический анализ) / А. В. Брушлинский – М. : Мысль, 1979. – 230 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский; гл. ред. А. В. Запорожец – М. : Педагогика, 1982. – Т. 4. : Детская психология. – 432 с.
4. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко. – К. : Світич, 2009. – 208 с.
5. Моляко В. А. Психологические вопросы выявления одаренности / В. А. Моляко, Е. И. Кульчицкая, Н. И. Литвинова. – К., 1992. – 56 с.
6. Художественное творчество в детском саду / под ред. Н. А. Ветлугиной. – М. : Просвещение, 1974. – 170 с.